

SYMPATHIE VOOR DE MYSTIEK

Stil worden met God, in zijn aanwezigheid opgaan en jezelf vergeten. Dat klinkt misschien wat zweverig, maar theoloog Kick Bras laat zien dat mystiek ook in het protestantisme thuishoort.

tekst **Tjerk de Reus** beeld **Anke Bras-van Oord**

Mystiek is een woord dat bij de meeste kerkgangers niet veel concreets oproept. Het is toch iets vaags? Een enkeling weet dat mystiek met 'leegte' te maken heeft, met het besef dat God uiteindelijk een mysterie is voor ons beperkte verstand. Maar ook herinnert de mystiek aan de rooms-katholieke geloofstraditie.

Protestanten weten het graag beter: we geloven niet in de leegte, maar in God die zich laat kennen. We kunnen zelfs met Hem praten, heel intiem. Theoloog Kick Bras (1949) geeft onmiddellijk toe dat we ons hier bevinden op een terrein met voetangels en klemmen. "Mystiek is een onvervreemdbaar onderdeel van het christelijk geloof. Luister naar cantates van Bach, laat de gewijde stilte in de Franse kathedralen op je inwerken, en je proeft de mystiek: het ontzagwekkende van Gods aanwezigheid. Tegelijk moet je zeggen: voor protestanten is de mystiek altijd een lastig thema geweest. Men zag grote gevaren, dacht dat mystieke gelovigen zich vereenzelvigen met God. Ik vind het zinvol al die bezwaren te bespreken, maar wel vanuit het besef dat de mystiek er altijd bij gehoord heeft."

Bras, zelf protestant en dominee in de protestantse gemeente van Gorinchem, publiceerde al veel over mystiek en ook over meditatie. Zijn nieuwe boek, *Een met de Ene*, gaat over de 'protestantse mystiek' zoals je die kunt aantreffen bij theologen uit de twintigste eeuw. Een verrassende exercitie, want Bras begint met niemand minder dan Abraham Kuyper, de aartsvader van het Nederlandse gereformerdendom. In het vervolg passeren dertien theologen en dichters de revue, onder wie K.H. Miskotte, Willem de Mérode, J.H. Bavinck, Jurjen Beumer en Maria de Groot. Ook schrijft Bras een hoofdstuk over de bevindelijk-gereformeerden van vandaag, bij wie grote belangstelling is voor de mystiek. Kortom, Bras laat aan geheide protestanten zien dat mystiek al heel lang in hun basispakket zit. Lettend op dat gegeven, is het maar beter om er eens goed naar te kijken. Kunnen we vandaag iets beginnen met de mystiek? En hebben we het eigenlijk al niet in huis, in andere vorm: de religieuze belevingscultuur in de kerken?

Mystiek kent gradaties en kleurverschillen. Dat blijkt wel uit Bras' boek, waarin de besproken mystici soms behoorlijk van elkaar verschillen. "Ik zou ze ook lang niet allemaal

mystici willen noemen", corrigeert Bras. "Een man als Abraham Kuyper was volgens mij geen mysticus, maar hij had wel affiniteit met de mystiek. Dat merk je nauwelijks als je zijn dogmatische geschriften leest, waarin hij sterk redenerend bezig is. Ik heb specifiek gekeken naar zijn meditatie, die hij uitgaf onder de titel *Nabij God te zijn*. Daarin merk je dat voor hem de ervaring van Gods nabijheid hoort bij de kern van het geloof. Hij noemde dat gerust mystiek, hoewel hij het onderscheidde van mysticisme. Dit laatste was voor hem het streven om God 'onmiddellijk' waar te nemen, in God te 'verzinken', en dus één te worden met de Schepster. Daar nam hij afstand van. Maar je kunt ook meditatie beoefenen om in alle nederigheid de aanwezigheid van God te ervaren, voorbij onze woorden en begrippen. Dit laatste juichte hij toe."

Sympathie voor de mystiek is ook kenmerkend voor de oudere gereformeerden, uit bijvoorbeeld de zestiende eeuw: de eerste fase van het Nederlandse protestantisme. Die periode is niet het onderwerp van Bras' boek, maar hij bespreekt wel hedendaagse vertegenwoordigers van die geloofsrichting. Het viel hem op hoezeer er openheid is ontstaan voor de mystiek. "Professor Arie de Reuver publiceerde in 2002 het boek *Verborgene omgang*. Daarin laat hij zien hoe de Nederlandse gereformeerden in de zestiende en zeventiende eeuw beïnvloed zijn door mystieke geloofstradities uit de Middeleeuwen. Ik vind het treffend dat De Reuver zegt: er zit een 'mystieke ader' in het geloofsklimaat van het vroege protestantisme, om even later zich af te vragen: 'Of is het een hoofdslagader?'"

Het exposé van Bras is prikkelend. Al snel rijst de vraag naar 'mystiek vandaag'. Hoe gaat dat, een mystieke ervaring krijgen? Bras ziet mystiek als een specifieke vorm van geloofservaring. "Je kunt een soort schaalverdeling aanbrenge. Aan de ene kant zijn er lichte indrukken van God of de Geest, bijvoorbeeld als je getroffen wordt door een lied. Je wordt geraakt, maar de ervaring kan snel weer verflauwen. Daarnaast staan de religieuze ervaringen die diep ingrijpen in je leven: een bekeringservaring, een roeping, het ontvangen van troost in een diep verdriet. Dit type ervaringen blijft je bij, ze zetten een stempel op je leven. Een mystieke ervaring bevindt zich nog iets verder op de schaal. Die gaat bij wijze van spreken nog wat dieper, omdat een mystieke

ervaring minder ik-gericht is. Veel religieuze ervaringen gaan over innerlijke nood, over een persoonlijke problematiek of een vraag. Ze cirkelen voor een groot deel rond ons ego, en dat is niet per se verkeerd. Maar hier ligt wel een belangrijk verschil met de mystieke ervaring, waarin juist die ik-gerichtheid wordt doorbroken.”

Wie geschriften van mystieke auteurs erbij pakt – Ruusbroec, Eckhart, Teresa van Avila, Dag Hammarskjöld – zal dit herkennen. Het ego van de mysticus vindt zichzelf niet belangrijk. Eerder verkrumelt het ik, in het besef dat zich iets veel groters aandient: God. “Het eigen ik raakt sterk op de achtergrond”, legt Bras uit. “Mystici spreken van ‘zelfvergetelheid’ op het moment dat God zich manifesteert in het innerlijk. Het komt dan helemaal van de andere kant. De Heilige is tegenwoordig en dat zet ons zelfbewuste ik op een laag pitje.”

Bras laat aan geheide protestanten zien dat mystiek al heel lang in hun basispakket zit

In bijbelpassages waarop mystici zich beroepen, gebeurt iets vergelijkbaars. Bijvoorbeeld bij de profeet Elia op de berg Horeb. Hij is op dat moment wanhopig en eenzaam, hij wacht op een boodschap van God. Eerst zijn er stormen, is er vuur en zelfs een aardbeving. Daarin is God niet, beseft Elia. God manifesteert zich pas in het ‘suizen van een zachte stilte’, zoals je in een oude bijbelvertaling kunt lezen. Bras: “De beelden van vuur, storm en aardbeving zeggen iets over het innerlijk van Elia, denk ik. Hij was emotioneel, zat vol wanhoop en vragen. Pas wanneer dit allemaal tot rust komt en de stilte intreedt, valt de stem van God te horen. Dan omhult hij zijn gezicht, hij ervaart diep de heiligheid van God. God laat op zo’n moment zijn aanwezigheid merken in het innerlijk van de mens. Die ervaring heeft een heel direct karakter. God blijkt de ‘gans Andere’ te zijn, niet een soort verlengstuk van onze emoties of verlangens. Hij is een mysterie, zoals de bekende religiewetenschapper Rudolf Otto ooit zei: een mysterie dat eerbied inboezemt, vanwege zijn ‘vreemdheid’. Tegelijk trekt Hij ons onweerstaanbaar aan. Dat zorgt ervoor dat de mystieke ervaring haaks staat op religieuze zelfgenoegzaamheid. Het gaat niet meer om de bevestiging van je ik, maar om de Ander.”

Het klinkt inspirerend, zo’n mystieke ervaring, maar is het ook broodnodig voor iedere gelovige? Dat zou Bras niet graag beweren, hoezeer hij ook gegrepen is door de mystieke dimensie van het geloof. “Je ‘moet’ geen buitengewone mystieke ervaring hebben. Je kunt er ontspannen mee om-

gaan, als met een waardevol aspect van de erfenis van het christendom. Je kunt je verdiepen in teksten van mystici, van vroeger én van vandaag, en je erdoor laten inspireren. Ik geloof wel dat vertrouwelijke omgang met God voor elke gelovige is bedoeld. Dat hoort echt bij het geloof, omdat we kinderen van God zijn, geen knechten. Dat zou ik ook mystiek willen noemen. Maar net als in een relatie tussen een vader en een zoon zijn er ook gradaties in vertrouwelijkheid tussen God en mens. Voor de een is een middagje samen uit vissen een saamhorige onderneming waarin vertrouwen ervaren wordt. Een ander voert graag diepe gesprekken met zijn vader, laat zich in zijn ziel kijken. Iemand die mystieke ervaringen heeft, zwijgt graag samen met God: in het besef dat woorden tekortschieten bij de grootheid van het goddelijke mysterie.”

Als woorden tekortschieten, schieten dan ook alle redelijke geloofsinzichten tekort? Betekent mystiek ook exit dogmatiek? In het boek van Bras valt te lezen hoe protestanten huiverig waren voor een antidogmatische strekking in de mystiek. Want zwijgen is mooi, maar er moet soms toch ook wat gezegd worden, bijvoorbeeld in de opvoeding van kinderen, in missionaire situaties, in leergesprekken over de Bijbel. Bras: “Als je kijkt naar sommige twintigste-eeuwse vormen van mystiek, zit daar inderdaad een tendens in om alle denken achter zich te laten. Dat geldt trouwens vooral voor moderne vormen van protestantse mystiek. De katholieke mystiek uit de twintigste eeuw verbindt zich juist op een vanzelfsprekende manier met de dogmatische traditie. Die richt zich op herbronning, dus op bestudering van bijvoorbeeld middeleeuwse katholieke mystici. Een van hen is Ruusbroec, de Vlaamse mysticus uit de dertiende eeuw. Die stond in de traditie van Augustinus en dacht sterk vanuit de Drie-eenheid van God. Het is dus allerm minst gemeengoed onder mystici om rationele geloofsinzichten af te schrijven. Wel denk ik dat het gezond is om ons gelovige denken een beetje te relativiseren. Onze gedachten en inzichten cirkelen om het geheim van Gods mysterie. Dat besef maakt je bescheiden, maar zet beslist geen streep door de zelfopenbaring van God in het Oude en Nieuwe Testament.”

Kick Bras: Een met de Ene. Protestantse mystiek van Abraham Kuyper tot Maria de Groot, Skandalon, € 32,50